

Frans Meulenberg

Dementie en geluk

Laatst bezocht ik een, letterlijk, oude bekende. Een erudiet man van respectabele leeftijd - negentig jaar - die de laatste twee jaar aan het dementeren is. Hij komt zijn huis nauwelijks meer uit, wordt alsmäär eenzaam en verzorgt zichzelf minder en minder. Lange haren, ongewassen kleding, vuile nagels. Zulk soort dingen. Is dat een triest gezicht? Deels wel, omdat ik als vriend het proces bezie vanuit het perspectief van een herinnering aan een vitale, gezonde en schrandere man. Anderzijds valt mij op dat hij beslist niet ongelukkiger is dan voorheen. Als vanouds valt er veel met hem te lachen en ik zie hem zichtbaar genieten van zijn leven binnen vier muren, van zijn muziek en van zijn boeken, die hij uiterst zorgvuldig en liefdevol van de ene stapel op de andere legt.

Nu is dit alles mijn indruk, en dus een louter individuele ervaring. Literatuur heeft het vermogen alles op een meer universeel niveau zichtbaar en kenbaar te maken.

Mijmerend na mijn bezoek gingen mijn gedachten uit naar een beroemde passage over Teletubbies in *Elegie voor Iris*. Het boek is een hommage van John Bayley aan zijn vrouw Iris Murdoch, beroemd schrijfster en filosoof, die haar laatste jaren doorbracht in de schemering van de ziekte van Alzheimer.

De Teletubbies - voor wie het niet weet: een programma voor de allerkleinsten - maakt deel uit van het ochtendritueel van het echtpaar. 'Het is een van de weinige programma's die we samen met dezelfde geestdrift kunnen bekijken. "Daar zijn de konijntjes," roep ik opgewonden. Het *virtual reality*-landschap dat ons wordt voorgezet is een van de charmes van dit zeer bijzondere programma. (...) De Teletubbies hebben een eigen ondergronds huis, netjes afgedekt met gras. Er steekt een periscoop uit. Er verschijnt een echt babykopje in de lucht. Ik trek er altijd een gezicht tegen, Iris glimlacht stralend terug.' Deze 'vorm van kinderlijkheid' doet Bayley terugdenken aan de reisjes die hij vroeger samen met Iris ondernam. En soms neemt hij haar opnieuw mee. Maar de betovering van eertijds is verdwenen. Hij ziet overduidelijk dat zij niet langer geniet van de trips, en zegt geruststellend: 'We zijn zo weer terug in Teletubbieland.'

Een groot en intellectueel schrijfster, aan het eind van haar leven gefascineerd door de Teletubbies. Juist deze scènes uit het boek van John Bayley leiden tot felle discussies.

Voor de ene partij is dit gegeven illustratief voor de neergang van het menselijke verstand en vernuft. Zij lezen deze passages als intriest en uitermate tragisch, waarbij sommigen zelfs beweren dat Iris Murdoch in een staat van ontmenselijking is geraakt: 'Zo te moeten eindigen, is absolute horror.'

Anderen maken hiertegen bezwaar, op evenzo felle wijze: van ontmenselijking is geen sprake. Zij zien ouderdom - als voorfase van de dood - weliswaar gepaard gaan met veel eenzaamheid en verdriet, maar het inkrimpen van de hersenen behoedt ons voor de beleving ervan. Geen ontmenselijkend proces dus, maar veel meer een beschermingsmechanisme tot behoud van geluk. En Iris is onmiskenbaar gelukkig als ze kirrend van plezier de Teletubbies bekijkt.

Deze twee zienswijzen verdragen elkaar slecht. Nooit heb ik meegemaakt dat de partijen het eens werden. Het geluk van Iris en John is echter evident. Ver van de dagelijkse realiteit en de zorgen over een mogelijke toekomst, rust dit geluk op een gezamenlijk verleden, in de virtuele wereld van Teletubbies en... Alzheimer. Maar dit geluk is ambivalent: deels is het daadwerkelijk ervaren geluk, maar het is tevens veel minder spontaan en minder waarachtig dan voorheen. Zelfs een beetje kitscherig.

Lange tijd ging de literatuur schroomvallig om met dementie en de ziekte van Alzheimer. Talloze egodocumenten verschenen - vol met tragische beschrijvingen van demeterende vrienden en familieleden - voordat de heuse literatuur eindelijk, in de vorm van gedachte-experimenten, de schroom aflegde of, wie weet, het respect voor deze aangrijpende aandoeningen terzijde schoof. Anders dan het gewone leven - de dagelijkse werkelijkheid schiet gewoon tekort - is literatuur in staat om uitersten met elkaar te combineren. Tragiek en humor, het diep menselijke met de ontmenselijking, pure kunst en heuse kitsch.

Een zoektocht die eindigt in Teletubbiëhemel

Recente moderne verhalen verkennen die grensvlakken uitdrukkelijk. Ik denk aan het verhaal *Eetlust* van Julian Barnes (uit de bundel *De citroentafel*) waarin een voormalig verpleegster haar minnaar, een demeterend arts op leeftijd ('een stout kind van vijfenzeventig'), alsmäär weer voorleest uit kookboeken. Een ander voorbeeld komt van misschien wel de meest originele schrijver van Nederland, Tonnus Oosterhoff. In het verhaal *Lucht in water oplossen* uit de bundel *Dans zonder vloer* is een man druk in de weer met mummies, die hij in water laat weken om ze vervolgens doodleuk in de serre op stoelen te plaatsen. Leuk gezelschap voor zijn demeter moeder die hij ophaalt uit haar tehuis.

Gruwelijk? Grotesk? Tragisch? Mensonwaardig? Het is maar hoe je het bekijkt. Want 'eetlezen' (Barnes), mummies maken (Oosterhoff) en de Teletubbies (Bayley) maken de demeterende zonder meer gelukkig. Wat is daar mis mee? De mens is een geluksvogel. Niet dat de mens dat geluk altijd bezit, maar hij streeft er wel naar. Een zoektocht die eindigt in Teletubbiëhemel. ■

Frans Meulenberg,
onderzoeker aan de afdeling Medische Ethiek, Erasmus MC, Rotterdam